

פרשת במדבר שנת תשפ"ה

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

**וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד
לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים
לאמר: ולעיל מיניה כתיב אלה המצות אשר צוה ה' את
משה אל בני ישראל בהר סיני:**

והנבס"ד לבאר סמיכות הפרשיות, דאיתא בירושלמי חלה (פ"א ה"ה), ובמסכת שבת (פ"ג ה"ג), מצה גזולה אסור לברך עליה, אמר ר' הושעיא, על שם ובוצע ברך נאץ ה' (וזה גזול ומכיר עליה נאץ ה'), א"ר יונה, הדא דתימר בתחלה (קודם שקנאו ביאוש ושניו), אבל בסוף (לאחר שקנאו מברך עליה), דמים הוא חייב לו (שאין לו עליו אלא לשלם הדמים אבל המצה עצמה כבר קנאה והרי היא שלו), ר' יונה אמר, אין עבירה מצוה (כל שבא ע"י עבירה אינה מצוה, ואין לו לברך עליה), ר' יוסי אמר, אין מצוה עבירה (דכל שהוא מקום מצוה אין העבירה מעכב מלברך עליה), א"ר אילא, אלה המצות, אם עשיתן כמצותן הן מצות, ואם לאו (אלא שבאו לידך ע"י עבירה) אינן מצות (וכר' יונה הוא דס"ל שאין מברכין על מצהב"ע) עיי"ש.

וכתב בספר חתן סופר (ערך מצהב"ע), דעיקר הילפותא דפסלינן מצהב"ע בכל מצות התורה מהאי קרא ידעינן עיי"ש, ומוכח מכאן דמצוה הבאה בעבירה הוא מדאורייתא.

ואיתא במסכת סוכה (דף ט), דאינו יוצא בסוכה גזולה דכתיב חג הסוכות תעשה לך (משלך), והקשו התוס' למה לי קרא למעוטי גזולה, תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה, ותירצו דטעמא דמצוה הבאה בעבירה לאו דאורייתא אלא מדרבנן עיי"ש. אך לפי הנ"ל דילפינן מקרא דאלה המצות דמצוה הבאה בעבירה דאורייתא, א"כ הדרא קושיית התוספות לדוכתא.

ובספר ים התלמוד עמ"ס ב"ק (דף ס"ו) כתב לתרץ קושית התוס' הנ"ל, ד"ל דהקרא אתא לספק גזל, לשיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ונודע מש"כ החו"ד (קונטרס בית הספק) דהרמב"ם הוציא דינו דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא ממסכת סוטה (דף כ"ט), ושם מבואר דהתורה לא דיברה רק מוודאי ולא מספק, וא"כ שאני בין היכא דכתיב קום ועשה לשב ואל תעשה, דבכל לאווין משמעות הקרא איסור וודאי לא תאכל אבל ספק יאכל, ובקום ועשה הוא להיפוך, דעשיית המצוה יהיה בסוג וודאי ולא בסוג ספק, ולפי"ז במ"ע מודה הרמב"ם דספיקא לחומרא עכ"ד, וא"כ הו"א דיוצא בספק גזל, דמצוה הבאה בעבירה ליכא כיון דבספיקא אזלינן לקולא, ולכן צריך קרא דלכך דבעינן שייה ודאי שלו ובספק גזל אין יוצאין עיי"ש.

וידוע פלוגתת הראשונים אי ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא או לקולא, דהרמב"ם ס"ל דאזלינן לקולא, והרשב"א ס"ל דאזלינן לחומרא, וכתב הרשב"א בתורת הבית (בית ד' שער א'), דהרמב"ם דס"ל דספק מה"ת מותר, יליף לה מדאיתא במסכת קידושין (דף ע"ג), דספק ממזר מותר וגלי שם קרא דספק מותר בכ"מ עיי"ש, והקשה הפר"ח (יור"ד סי' ק"י בכללי ס"ס כלל א'), דהרי שם אמרינן דאיכא תרי קראי חד להתיר ממזר בשתוקי וחד למשרי שתוקי בישראל, ובשלמא לשיטת הרשב"א דס"ל דבכה"ת ספיקא לחומרא ורק בממזר גילתה התורה להתיר, שפיר צריכין תרי קראי להתיר בכל גווני, אבל להרמב"ם דמכאן ילפינן דספיקא לקולא לכה"ת, א"כ הא הוי שני כתובים דקיי"ל דאין מלמדין עיי"ש, וכ"כ בספר פנים יפות פרשת שופטים (עה"פ כי ממנו תאכל) עיי"ש, הרי דמאן דס"ל דספק מותר מה"ת ע"כ דס"ל דב' כתובים הבאין כאחד מלמדין, ומאן דס"ל דספק אסור מה"ת ע"כ דס"ל דב' כתובים הבכ"א אין מלמדין, דלכך כתבה התורה ב' כתובים להתיר בממזר בכל גווני, ומזה נדע דבשאר דוכתי בספיקא אזלינן לחומרא.

והמפ' כתבו דזה אי קבלת גרים מעליותא או גריעותא תליא בהא, דאיתא במסכת סוטה (דף ל"ח:), תנו רבנן, כיצד כתבו ישראל את התורה (על המובן בהר עיבל), ר' יהודה אומר, על גבי אבנים כתובה, שנאמר וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת וגו', ואחר כך סדו אותן בסיד, אמר ליה ר"ש, לדברך האיך למדו אומות העולם של אותו הזמן תורה (העתיקות תורה הלא לא נצטוו לכתובה בשבעים לשון אלא לבוא וללמוד כל הרוצה שלא יחא פתחון פה לאותם האומות לומר לא היה לנו מהיכן ללומדה), אמר לו בינה יתירה נתן בהם הקב"ה ושיגרו נוטירין שלהן (סופרים שלהם) וקילפו את הסיד והשיאוהו (והעתיקהו כלומר נטלה משם ע"י העתקה), ועל דבר זה נחתם דינם לבאר שחת שהיו להם ללמוד ולא למדו וכו', ר"ש אומר, ע"ג סיד כתובה וכתבו להן למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל וגו', הא למדת שאם היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן עיי"ש.

ולפי"ז ר"ש דס"ל דנצטוו לכתוב התורה ע"ג הסיד כדי שייהא כל התורה גלוי גם לפני הגוים כדי שילמדו ויתגיירו, ס"ל דאיכא מעלה בקבלת גרים, ור"י ס"ל דקבלת גרים לאו מעליותא הוא, ולכן נצטוו לכתוב ע"ג האבנים ואח"כ לסוד ע"ז סיד, כדי שהתורה לא ייהא גלוי לעין כל כך, ורק כדי שלא יחא להם פתחון פה כי אינם אשמים, לכך נתן בהם הקב"ה בינה וכו' עכ"ד.

ולאמר: ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו: ופירש"י פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר, למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה, ולמה לא פתח בזו, מפני שהוא גנותן של ישראל, שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד עכ"ל.

והנה המפרשים [עיי' באור חדש עמ"ס פסחים (דף ג:)] ד"ה והנה שמעתין הקשו על מש"כ רש"י דלכך לא פתח בזו מפני גנותן של ישראל, משום שלא הקריבו קרבן פסח כל זמן היותן במדבר אלא פסח זו בלבד, לפימש"כ התוס' במסכת פסחים (דף ג:)] ד"ה מאליה, דמי שאין לו קרקע פטור מלהקריב קרבן פסח כמו שפטור מראיה עיי"ש, א"כ מן הדין היו פטורים מקרבן פסח במדבר כיון שלא היה להם קרקע, וצ"ל דמה שעשו פסח אחד במדבר היתה הוראת שעה עפ"י הדיבור, וא"כ אין כאן גנות במה שלא הקריבו כל ארבעים שנה עכ"ק.

ובפשיטות י"ל, דאי אמרינן דארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו, א"כ היה להם קרקע ומחוייבים היו מן הדין לעשות פסח, וכיון שלא הקריבו קרבן פסח כל זמן היותן במדבר אלא פסח זו בלבד, שפיר נחשב להם גנות ולכן לא פתח בפרשה זו.

ובזה יבואר הסמיכות, אלה המצות והחוקים והמשפטים וגו' דמוכח מכאן דמצהב"ע אסור מה"ת, ולפי"ז תקשי קושית התוס' דלמ"ל קרא דסוכה גזולה פסולה, הא בלא"ה אינו יוצא משום דהוי מצהב"ע, ועכצ"ל דאיתא לספק גזל דספיקא דאורייתא לקולא, ומינה דס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, וקבלת גרים לאו מעליותא הוא, ולפי"ז אין מקבלין גרים, וטענת לסטים אתם בטל משום דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, ולפי"ז היה להם קרקע, וע"כ דמה שלא הקריבו הקרבן פסח הוא גנות לישראל, ולכן וידבר ה' אל משה וגו' באחד לחדש השני בשנה השנית וגו' ולא פתח במה שנאמרה להם בחדש הראשון בשנה השנית, מפני גנותן של ישראל שלא הקריבו קרבן פסח במדבר אף דהיו חייבים ודו"ק.

(ב) עוי"ל, עפי"ד הירושלמי הנ"ל, א"ר אילא אלה המצות, אם עשיתן כמצותן הן מצות, ואם לאו (אלא שבאו לידך ע"י עבירה) אינן מצות (וכר' יונה הוא דס"ל שאין מברכין על מצהב"ע) עיי"ש, והבאנו מש"כ בספר חתן סופר (ערך מצהב"ע) דעיקר הילפותא דפסלינן מצהב"ע בכל מצות התורה מהאי קרא ידעין עיי"ש, ומוכח מכאן דמצוה הבאה בעבירה הוא מדאורייתא.

והבאנו קושיות התוס' דלפי"ז למ"ל קרא חג הסוכות תעשה לך למעוטי גזולה, תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה עכ"ק, והבאנו מש"כ בספר ים התלמוד עמ"ס ב"ק (דף ס"ו) לתרץ קושית התוס' הנ"ל, די"ל דהקרא אתא לספק גזל, לשיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, דבכל לאווין משמעות הקרא איסור וודאי לא תאכל אבל ספק יאכל, ובקום ועשה הוא להיפוך, דעשיית המצוה יהיה בסוג

ובספר פנים יפות (פרשת תבוא עה"פ ושדת אותם בסיד ד"ה והנה) כתב וז"ל, והנה לר' יהודה לא היה הכתיבה בע' לשון בשביל אומות, שהרי סדוהו בסיד, אלא שהאומות עצמן קלפוהו, ולר"ש עיקר הכתב היה בשביל אומות כדי שיתגייירו עכ"ל, וכתב שם דר' יהודה ור' שמעון אזלי בזה לשיטתייהו, במה דפליגי במסכת מנחות (דף כ"ז:) אי בעינן קרא כדכתיב, ובזה תליא אם מה דכתיב על האבנים היינו דוקא על האבנים ממש עיי"ש.

ועוד כתב שם די"ל דאזלי בזה לשיטתייהו, דהנה מצינו בתרי דוכתא דהתורה אמרה על ומשמע דוקא, בפרשת אמור (פרשה כ"ד-ד) כתיב על המנורה הטהורה וכתב רש"י"ל על טהרה של מנורה שמהרה ומדשנה תחילה מן האפר, ולהלן כתיב על השלחן הטהור, וכתב רש"י"ל על טהרו של שלחן עיי"ש, ולכאורה יש לעיין דא"כ מאי טעמא דר"ש הרי יש לנו ללמוד מינייהו דכמו כן הא דכתיב על האבנים בעינן על טהרן של האבנים, ואמנם יש לומר דאדרבה אין ללמוד מינייהו כיון דמנורה ושלחן הו"ל שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, ולכן בשאר דוכתי על לאו דוקא, אמנם ר' יהודה לשיטתו דס"ל במסכת סנהדרין (דף ס"ו:) שני כתובים הבכ"א מלמדין, א"כ שפיר ילפינן מינייהו לכל התורה דעל דווקא עיי"ש.

וברש"י עה"ת (עה"פ בראשית ברא וגו') כתב, א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל מבראשית אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו עכ"ד.

וכתב בספר מתת יה (פרשת לך) לבטל טענת לסטים אתם, דאיתא במסכת נדרים (דף מ"ה:), השותפין שנדרו הנאה זה מזה, אסורין ליכנס לחצר (בחצר של שניהן דכל חד אסור בדריסת הרגל של חבריו וקא סבר אין ברירה דאימור האי לחלק חבריו עייל והאי לחלק חבריו עייל), ר' אליעזר בן יעקב אומר, זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו (דקסבר יש ברירה), היה אחד מן השוק מודר באחד מהם (מן השותפים) הנאה, לא יכנס לחצר, ר' אליעזר בן יעקב אומר, יכול לומר לו לתוך של חבריך אני נכנס ואיני נכנס לתוך שלך עיי"ש, וכיון שאנו מקבלין גרים א"כ יכולין לומר בחלק של גרים אנו זוכין ובטל טענת לסטים אתם עיי"ש, ומוכח מזה דמקבלין גרים.

אך לפימש"כ בהגש"פ ברית מטה משה (דף ק"פ: מדפח"ס) דטענת העכו"ם דא"י שייך להם, וטענתם הוא דאומרים לסטים אתם שהם ישבו בה, וזה רק אי ס"ל דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, אבל אי ס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו ליכא טענה של לסטים אתם עיי"ש, לפי"ז י"ל דאין מקבלין גרים.

ובפרשת בהעלותך (פרשה ט"א) כתיב, וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון

וודאי ולא בסוג ספק, ולפי"ז במ"ע מודה הרמב"ם דספיקא לחומרא עכ"ד, וא"כ הו"א דיוצא בספק גזל, דמצוה הבאה בעבירה ליכא כיון דבספיקא אזלינן לקולא, ולכן צריך קרא דלכח דבעינן שיהא ודאי שלו ובספק גזל אין יוצאין עיי"ש.

והמפרשים הקשו (עיין ברין ספ"ק דקידושין דף ט"ו: מדפי הר"ף) על הרמב"ם דס"ל דספיקא דאורייתא לקולא, מהא דחייבה התורה להביא אשם תלוי על הספק, והא מה"ת ספיקא לקולא והיתרא קאכיל ומביא חולין לעזרה, ותיצצו (עיין בשו"ת מהרי"ט יור"ד סי' א') דלמ"ד בכריתות (דף י"ד:) דחתיכה אחת משני חתיכות שנינו גבי חיוב אשם תלוי, ולהכי מביא אשם תלוי משום דאיבע איסורא, אבל היכא דלא איבע איסורא ילפינן מיניה דספיקא לקולא עכ"ד, וכן מפורש במאירי עמ"ס חגיגה (דף ד'), דהך דינא דספד"א אם מה"ת להחמיר תליא בדין חיוב אשם תלוי אם חייב בחתיכה אחת או משתי חתיכות עיי"ש.

ובגמרא (שם) מפרש פלוגתייהו דרב אסי וחייא בר רב, אם חתיכה אחת שנינו גבי אשם תלוי, או חתיכה אחת מב' חתיכות שנינו, דרב אסי ס"ל יש אם למסורת, מצות כתיב בפתח, ודי בחתיכה אחת ולא בעי איקבע איסורא, וחייא בר רב ס"ל דינא אם למקרא ומצוות קרינן עיי"ש, ולפי"ז למאן דס"ל יש אם למקרא חייב רק באיקבע איסורא, וספיקא דאורייתא לקולא, ולמ"ד יש אם למסורת חייב אף בלא איקבע איסורא, וספיקא לחומרא.

והבאנו מש"כ רש"י ד"ה דאיתא בספרי (פיסקא ס"ד), דלכן לא פתח הספר בפרשה שבחודש הראשון, מפני שהוא גנותן של ישראל, שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד עכ"ל, ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ז:), תנא דבי רבי ישמעאל, הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם, ופרט לך הכתוב באחת מהן לאחר ירושה וישיבה (גבי מלך כתיב כי תבוא אל הארץ וגו' וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך), אף כל לאחר ירושה וישיבה עיי"ש.

ובתוס' ד"ה הואיל, אחרי שהביאו דברי רש"י בפרשת בהעלותך הנ"ל כתבו, ואם תאמר ולמה לא הקריבו כי אם פסח אחד, וי"ל דס"ל כתנא דהכא דאמר שכל מקום שנאמר ביאה אינו אלא אחר ירושה וישיבה, וה"נ גבי פסח דכתיב ביאה היינו שנתחייבו רק כשיבואו לארץ, ואם תאמר א"כ היאך הקריבו גם פסח זה, וגם אותו פסח שעשו בימי יהושע קודם שנכבשה ונחלקה הארץ, וי"ל שעשו עפ"י הדיבור, וא"ת כיון שמן הדין לא היה להם לעשות מה גנות היה להם, וי"ל לפי שהיו רובם ערלים וכתיב כל ערל לא יאכל בו והיינו גנותם, וא"ת למה לא מלו, לפי שלא נשבה להם רוח צפונית כל ארבעים שנה שהיו במדבר לפי שהיו נזופים בעון מרגלים וכדאיתא במסכת יבמות (דף ע"ב:) עכ"ד, ובמסכת יבמות (שם) פרש"י שהיו נזופים מחמת מעשה העגל עיי"ש.

ולכאורה יש להם אמתלא על אותו מעשה, לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח.) ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר

חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב, מכאן מודעא רבה לאורייתא, (שאם יזמינן לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס) עיי"ש, ולפי"ז יש להם אמתלא על אותו מעשה שלא ייחשב להם לחטא, ואע"ג דע"ז הוא בכלל שבע מצוות שנצטוו ב"נ, מ"מ כיון דלא חטאו רק בשיתוף כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג.) אלמלא וי"ו שבהעלוך וכו', ולכמה שיטות לא נצטוו ב"נ על השיתוף, ולפי"ז לא נחשב להם לחטא.

אך י"ל, לפימ"ש"כ בספר יציב פתגם (פרשת משפטים) עה"פ ויראו את אלקי ישראל וגו', די"ל הטעם דהקב"ה כפה עליהם ההר בעת קבלת התורה, דהלא כתיב בפרשת יתרו (פרשה י"ט-כ) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר וגו', וכתיב בפרשת ברכה (פרשה ל"ג-כ) ה' מסיני בא וגו', וכדי שלא יסתכלו ויהנו מזיו השכינה, כפה עליהם את ההר כדי לכסות מראה עיניהם עכ"ד, [ועיין בספר המקנה עמ"ס קידושין בהקדמה (אות ג'), ונשנית בספר הפלאה עמ"ס כתובות (דף ט"ז) ד"ה מקדש שכתב, דכפיית ההר כגיגית לא היתה כדי לכפותם, רק היתה לשם חופה וקידושין עיי"ש], ולפי"ז לא היתה קבלת התורה ע"י כפיה ואונס, ולית להם אמתלא על מעשה העגל.

ואיתא במדרש רבה (במדבר פרשה י"ד-כ"א), ר' עקיבא אומר, כי לא יראני האדם וחי אף חיות הנושאות את הכסא אינן רואות את הכבוד, א"ר שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו, כי לא יראני האדם וחי אף מלאכי השרת שחיהם חיי עולם אינן רואים את הכבוד עיי"ש, ואיתא בירושלמי יומא (פ"ה-ה-ב), ארבעים שנה שימש שמעון הצדיק את ישראל בכהונה גדולה, ובשנה האחרונה אמר להן בשנה הזאת אני מת, אמרו לו מאיכן אתה יודע, אמר להן כל שנה ושנה שהייתי נכנס לבית קודש הקדשים היה זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים נכנס עמי ויוצא עמי, ובשנה הזו נכנס עמי ולא יצא עמי, בעון קומי ר' אבהו, והא כתיב וכל אדם לא יהיה באוהל מועד בבאו לכפר אל הקודש עד צאתו, אפילו אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באוהל מועד (דכל אדם לרבווי אתי א"כ כיון שאין מלאך רשאי להיות שם בשעת הקטרה מי היה הזקן שהיה עמו שם), אמר לון מה אמר לי דהוה בר נש (מאן אמר לך שהיה אדם או מלאך) אני אומר הקב"ה היה (שהיה הקב"ה בעצמו) עיי"ש.

וכתב בספר שערי שמים (שער השישי עמוד ל"ט), דלפי"ז י"ל דרק מלאה"ש אינם יכולים לראות השכינה, אבל לאדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אפשר לראות השכינה, ומילתא בטעמא י"ל, כי מלאה"ש נהנין מזיו השכינה מבחינת חסד ה' שהרי אינם בעלי בחירה, והו"ל בבחינת אכיל דלאו מדיליה, דבהית לאסתכלי באפיה, ולפיכך נאמר בהן בשתיים יכסה פניו, משא"כ הצדיקים עובדי ה' גדולים ממלאכי השרת יען שזוכים מצד מעשיהם, לכך נאמר בהן אני בצדק אחזה פניך עיי"ש, מובא בספר מאמר מרדכי פרשת תולדות (דף כ מדפ"ס).

לחדש השני בשנה השנית וגו', ולא פתח במה שנאמרה להם בחדש הראשון בשנה השנית, מפני גנותן של ישראל ודו"ק. (ג) עו"ל, עפ"מ ש"כ בספר בתי נפש (בפרשתן) לבאר הסמיכות פרשת במדבר לסוף פרשת בחקותי, דלכאורה צ"ב למה הזכיר הכתוב את המקום שנצטוו שם למנות את בני ישראל שהיה במדבר סיני באוהל מועד, ויש לפרש עפ"מ שדקדקו המפ' במטבע הברכה, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, הלא אמרו חז"ל במסכת ע"ז (דף ב:) , וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, שחזר הקב"ה אצל שאר האומות תחילה ולא רצו לקבל התורה עי"ש, וא"כ מאי השבח הלזה אשר בחר בנו, וי"ל דהשבח הוא על מה שכפה עלינו את ההר כגיגית לקבל את התורה, אבל על האומות לא הכריחם כלל, ועיין בגמ' (סו) שבאמת יטענו האומות העולם ויאמרו כלום כפית עלינו ההר כגיגית עי"ש.

אך יש להבין מפני מה באמת לא הכריח גם את האומות העולם לקבל התורה, וי"ל, עפ"מ דאיתא במדרש רבה פרשת תרומה (פרשה ל"א) עה"פ ויקחו לי תרומה, משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה, ביקש לילך לו לארצו וליטול את אשתו, א"ל המלך, בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה אני יכול, לומר לך אל תטלוה אני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך, קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם, שאני יכול להניח את בתי, כך אמר הקב"ה לישראל, נתתי לכם את התורה, לפרוש ממנה אני יכול, לומר לכם אל תטלוה אני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים, בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם עי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ע:) , אין הקב"ה שורה אלא על משפחות המיוחסות בישראל עי"ש, ולפי"ז קשה היאך רצה הקב"ה ליתן את התורה לאומות העולם, הלא לא יוכל לשכון שכינתו בתוכם שאינן ממשפחות המיוחסות כדאיתא במדרש ילקוט פרשת במדבר (רמז תרפ"ד) , אבל ע"ז י"ל דאם היו האומות מקבלים את התורה ממילא היו מגיירים את עצמן, וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וא"כ שפיר היו מיוחסים מהיום והלאה אם רצו לקבל התורה.

ואולם כל זה אם היו מקבלים מרצונם ודעתם דאז הוי גירות מעלייתא ושפיר הוי כקטן שנולד דמי, משא"כ ע"י כפייה כיון שלא מועיל גירותו מהיכי תיתי דהוי כקטן שנולד, וא"ש דמשום הכי לא היה שייך להכריח את אומות העולם לקבל התורה, כי אז לא היו נידונים להיות כגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ובכן לא היה הקב"ה יכול לשרות אצלם כנ"ל, וממילא דלא היה שייך לתת להם את התורה כיון דלא שייך ליתן התורה אלא במקום דאפשר להשרות שכינתו ית"ש, ועל זה אנו מודים ומשבחים אשר בחר בנו מכל העמים, היינו שכפה עלינו ההר ומכח זה חיי עולם נטע בתוכינו, כי שפיר משרה שכינתו בתוכינו כי מיוחסים אנו.

וכתב בספר עיר דוד (סי' תרי"ב) , דמצינו שני כתובים המכחישים זה את זה, כתוב אחד אומר בפרשת כי תשא (פרשה ל"ג) ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי, וכתוב אחד אומר בפרשת ואתחנן (פרשה ח"ד) פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש, וכתב לבאר, דמה שנאמר כי לא יראני האדם וחי קאי על מלאכי השרת וכדכתיב ביחזקאל (פרק א') ודמות פניהם פני אדם, וכדכתיב בישעיה (פרק ו') בשתים יכסה פניו, אבל צדיקים שפיר יכולים להסתכל בפני השכינה, אמנם כ"ז הוא אי ס"ל דצדיקים גדולים ממלאכי השרת אז אפשר לומר דהפסוק כי לא יראני וגו' קאי על המלאכים, משא"כ הצדיקים דגדולים ממלאכי השרת יכולים להסתכל בשכינה, אבל אי ס"ל דמלאכי השרת גדולים מצדיקים, א"כ אם מלאכי השרת אינם יכולים להסתכל מכש"כ צדיקים, ובהכרח צ"ל לדידה דקרא דפנים בפנים וגו' אינה כפשוטה אלא לדרוש דארבעה פנים לתורה עי"ש, ועיין בספר שערי שמים (שער הששי דף ל"ט מדפח"ס) מש"כ בזה.

ואיתא בספרי דרוש דהא אם מלאכים גדולים מצדיקים תליא בהא, דאיתא במסכת כתובות (דף ה,) , דרש בר קפרא, גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך, השיב בבלי אחד ור' חייא שמו ויבשת ידיו יצרו, ומשני ידו כתיב עי"ש.

מבואר מזה דאי דרשינן המסורת דידו כתיב מוכח דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ, משא"כ אם דרשינן הקרי, דידיו קרינן, לא דרשינן הכי ומעשה שמים וארץ גדולים ממעשה צדיקים, והא דמעשה ידיהם של צדיקים גדול ממעשה שמים וארץ, משום דצדיקים עדיפי ממלאכים, משא"כ אי ס"ל דמעשה שמים וארץ גדולים ממעשה צדיקים ס"ל דמלאכים עדיפי מצדיקים עכ"ד.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל יש אם למקרא, אז קרינן ידיו ואמרינן דמעשה שמים גדולים ממעשה צדיקים, ולפי"ז מלאכים גדולים מצדיקים, ולפי"ז אסור להסתכל בפני השכינה, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז אמרינן ידו כתיב, ואמרינן דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ, ולפי"ז יכולים צדיקים להסתכל בפני השכינה.

ובזה יבואר הסמיכות, אלה המצות והחוקים והמשפטים וגו' דמוכח מכאן דמצהב"ע אסור מה"ת, ולפי"ז תקשי קושית התוס' דלמ"ל קרא דסוכה גזולה פסולה, הא בלא"ה אינו יוצא משום דהוי מצהב"ע, ועכצ"ל דאיתא לספק גזל דספיקא דאורייתא לקולא, ומינה דס"ל יש אם למקרא, ולפי"ז מלאכים גדולים מצדיקים, ולפי"ז אסור להסתכל בפני השכינה, וכפיית ההר היתה כדי שלא יסתכלו בשכינה, ולפי"ז לא היתה קבלת התורה ע"י כפייה ואונס, ולית להם אמתלא על מעשה העגל, ולכן וידבר ה' אל משה וגו' באחד

ופטורין עליה בשבת מפאת סמיכות פרשת שבת לפרשת המשכן, ובמשכן כתיב מלאכת מחשבת כדאיתא במסכת חגיגה (דף י'), ועכ"פ לענין מצות הבן נח דכתיב רק יום ולילה לא ישובתו, ולא כתיב שם מלאכת מחשבת, א"כ הא גם מלאכה שאינה צריך לגופו שפיר לא הוי שבייתה כיון דהוי מלאכה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מלאכה שאינה צריך לגופו פטור, א"כ ממנ"פ אי היה להם דין ישראל לא עשו מלאכה דהא פטורין על מלאכה שאינה צריך לגופו, ואי הוי להם דין ב"נ שפיר נחשב להם למלאכה ולא עברו על יום ולילה לא ישובתו, אבל למ"ד דמלאכה שאינה צריך לגופו חייב, א"כ לא שייך לומר דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דהלא אי היה להם דין ישראל א"א להם לעשות מלאכה שאינה צריך לגופו, דהלא חייבים על מלאכה שאינה צריך לגופו, מבואר מזה, דאי ס"ל מלאכה שאינה צריך לגופו פטור, שפיר יש לומר דהיה להם דין ב"נ, משא"כ אי ס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, אז עכצ"ל דהיה דין להם דין ישראל.

ובספר מעשה רוקח (פ' ויקהל פ"ב), כתב, דלכן ס"ל דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאיתא במסכת חגיגה (דף י'), הלכות שבת המה כהררים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה מדרנסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש.

ומעתה ר"י ור"ש דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת עיין במסכת פסחים (דף כ"ח), ובמסכת סנהדרין (דף ס), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין, ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה לחוד עיין מסכת ברכות (דף כ"א), ובמסכת יבמות (דף ד), ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין עכ"ד.

והבאנו מש"כ רש"י מה דאיתא בספרי (פיסקא ס"ד), דלכן לא פתח הספר בפרשה שבחודש הראשון, מפני שהוא גנותן של ישראל, שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד עכ"ל, ובמסכת קידושין (דף ל"ז), כתבו התוס' (ד"ה הואיל), דהגנות הוא כיון שערלים היו ונמנעו מלעשות הפסח, לכך היו ערלים כיון שלא נשב רוח צפונית מפני שהיו נזופים, ומחמת כן לא היו יכולים למול וכדאיתא במסכת יבמות (דף ע"ב), וזהו גנותן במה שהיו נזופים שע"ז נמנעו מלעשות הפסח, והנה במסכת יבמות (שם) פירש"י שהיו נזופים מחמת חטאם בעגל עיי"ש.

וזה שאמר הכתוב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל, אל בני ישראל דייקא, ולא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום, אך ע"ז קשה הא תחילה רצה הקב"ה לתת התורה לאומות העולם אלא שלא רצו לקבל התורה, וא"כ מה הרבותא בכך שנתנה לבני ישראל, לזה אמר ומסיים בהר סיני, ר"ל השבת הוא בהר סיני, כמו עם הר סיני, דהיינו שכפה עליהם ההר והכריחם לקבל התורה, מה שלא עשה לשאר אומות.

אך הרי בכך יש פתחון פה לאומות העולם שיאמרו כלום כפית עלינו ההר כנ"ל, לזה אמר וידבר ה' וגו' במדבר סיני באוהל מועד וגו', רצ"ל שדיבר ה' במדבר סיני באוהל מועד, רצ"ל שהשכינה היה שורה למטה אצל ישראל באוהל מועד, כי כביכול קשה לו ית"ש לפרוש מהתורה כנ"ל במדרש, ולא היה שייך שישורה שכינתו אלא אצל בני ישראל המיוחסים, ועז"א שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו', ותמצא כי הם מיוחסים, משו"ה שפיר שורה השכינה ביניהם, ועל כן שייך בהם קבלת התורה עכתו"ד עיי"ש.

מבואר מזה, דגבי בני ישראל שפיר היה שייך כפיית ההר על קבלת התורה כיון דלא היו צריכים להתגיייר, שהרי האבות כבר יצאו מדין ב"נ להיות נידונים כישראל, אלא שעדיין לא היו מחייבים במצוות התורה, ובכך הכריחם בהר סיני לקבל התורה להיות מצווים ועושים, וכיון דשורש מחצבתם זרע קודש הם, אפשר להשרות בהם שכינתו דהא היו מיוחסים מאז ומקדם, משא"כ אומות העולם דלא היה אפשר לגיירם בע"כ, א"כ לא היה יתכן שתשרה אצלם השכינה וכנ"ל, אך כ"ז א"ש אי נימא דהאבות קודם מתן תורה כבר יצאו מתורת בן נח, אבל אם האבות עדיין לא יצאו מדין ב"נ, א"כ גם בני ישראל היו זקוקים להתגיייר, וא"כ לא אהני כפיית ההר עליהם דהרי גירות על ידי כפייה לא מהני מידי, נמצא דממה שכפה עליהם ההר כגיגית מוכרח לומר דהאבות קודם מ"ת נידונו כישראל.

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"נ, דנודע קושית המפ' אהא דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ג"ח), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישובתו (ודריש לא ישובתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישובתו אהנך ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א').

אך י"ל דלעולם היה להם דין בן נח, ולא תקשי איך שמרו את השבת, די"ל כמש"כ בספר חתן סופר שער התפלה (ס"ח), ובספר בית האוצר (מערכת א' אות כ'), ובספר טיב לבב (פרשת וישלח עה"פ ויבא יעקב שלם), די"ל דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דחשיב שפיר מלאכה, אלא דמלאכת מחשבת הוא דלא הוי,

ולכאורה לא היה מקום לעורר עליהם על מעשה העגל, דהיה להם אמתלא על חטאתם, לפי"מ דאיתא במסכת ע"ז (דף ד:): לא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה (גבורים ושלטים ביצורם היו ולא היה ראוי להתגבר יצרם עליהם, אלא גזירת מלך היתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה), ולפי"ז אין שום חטא בעשיית העגל, אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דלכן חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אין להם אמתלא לומר דלכן חטאו כדי להורות תשובה, דהא על חטא דע"ז לא מהני תשובה.

ובספר סמיכת חכמים בסמיכות מסכת סוטה למסכת קידושין (דף פ"ו. מדפ"ס) כתב, דדבר זה אי מהני תשובה על חטא דעבודה זרה במחלוקת שנויה, דאמרינן תשב אנוש עד דכא, דכ"א נוטריקון דם כופר אשת איש, והיינו ע"ז גילוי עריות שפיכות דמים, חד אמר עד ולא עד בכלל ועל אלו הג' עבירות לא מהני תשובה, וחד אמר עד ועד בכלל ואף על אלו השלש עבירות מהני תשובה, ופלוגתא זו תליא בפלוגתא אחרת, דלפי דעת הגמ' במסכת פסחים (דף ג"ד). תשובה נבראת קודם שנברא העולם, שהיא אחד משבעה שנבראו קודם שנברא העולם, ולדעת כמה מדרשים תשובה נבראת ביום הראשון לבריאה, ונרמז בקרא ורוח אלקים מרחפת על פני המים בזכות תשובה שנמשלה למים, ולכמה דעות נרמז בבריאת האורה זו תשובה.

ונפקא מינה בין אלו השני דעות כתבו המפ', דאי אמרינן דתשובה קדמה לבריאת העולם, אז התשובה מהני על כל העבירות שבעולם אף על אלו השלשה, דאין שייך להגביל שום ענין לומר דעל דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני, כיון דלא היה שום דבר בעולם אז, ואין לתפוס שום מקום וגבול, ובריה בפני עצמה היתה התשובה על כל מה שיברא, אבל אי תשובה נברא ביום הראשון שאז הכל נברא כדרשין את השמים ואת הארץ לרבות תולדותיהם, ואז שייך להגביל ולומר על דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני עכ"ד.

אך הא מילתא דתשובה קדמה לעולם תליא בפלוגתא, דאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה א-ד) ששה דברים קדמו לעולם וכו', ר' אבהו ברבי זעירא אמר אף התשובה שנאמר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל, ומאותה שעה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם עיי"ש, וכתב ביפה תואר (שם ס"ה) ד"ה אף התשובה, דפליגי אי דרשין סמוכין דהת"ק לא דריש סמוכין ותשב אנוש עד דכא אינו דבוק עם בטרם הרים ילדו, ולכן לא מני דגם תשובה קדמה לבריאת העולם, ור' אבהו בר"ז ס"ל דדרשין סמוכין וכתוב בטרם הרים ילדו וכו' תשב אנוש עד דכא שמע מינה דתשובה קודמת לבריאת העולם עכ"ד.

ובזה יעלה ברנה סמיכות הכתובים, אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני, היינו שנתנית התורה באה להם בסיבת הר סיני, דהיינו על ידי כפיית ההר, דהכפייה היה

רק על קבלת עול תורה ומצוות, שהרי על עיקר הגירות לא היה צריך להכריחם, כיון דכבר היו נידונים כישראל מזמן האבות, וההכרח לזה מדשמרו את השבת, ומינה דס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, וס"ל דלא דרשין סמוכין, ולפי"ז לא נברא תשובה קודם בריאת העולם, ומעתה י"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, ולפי"ז אין להם אמתלא על חטא העגל, ולכן וידבר ה' אל משה וגו' באחד לחדש השני בשנה השנית וגו' ולא פתח במה שנאמרה להם בחדש הראשון בשנה השנית, מפני גנותן של ישראל ודו"ק.

(ד) עוי"ל בסמיכת הפרשיות, דאיתא בירושלמי חלה (פ"א ה"ה) ובשבת (פייג ה"ג), מצה גזולה אסור לברך עליה, אמר ר' הושעיא על שם ובוצע ברך נאץ ה', (וזה גזול ומברך עליה נאץ ה'), א"ר יונה הדא דתימר בתחלה (קודם שקנאה ביאוש ושינוי), אבל בסוף (לאחר שקנאו מברך עליה), דמים הוא חייב לו, (שאינו לו עליו אלא לשלם הדמים אבל המצה עצמה כבר קנאה והרי היא שלו), ר' יונה אמר אין עבירה מצוה, (כל שבא ע"י עבירה אינה מצוה, ואין לו לברך עליה), ר' יוסי אמר אין מצוה עבירה (דכל שהוא מקום מצוה אין העבירה מעכב מלברך עליה), א"ר אילא אלה המצות, אם עשיתן כמצותן הן מצות, ואם לאו (אלא שבאו לידך ע"י עבירה) אינן מצות (וכו' יונה הוא דס"ל שאין מברכין על מצהב"ע) עיי"ש, הרי לן דמצה גזולה אסור לברך עליה, אי משום דכתיב בוצע ברך נאץ ה', או משום דכתיב אלה המצות וגו'.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף ו:), ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר, אסור לבצוע, וכל הבוצע הרי זה חוטא, וכל המברך את הבצוע הרי זה מנאץ, ועל זה נאמר בוצע ברך נאץ ה' אלא יקוב הדין את ההר וכו' עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דהקרא דבוצע ברך אתיא דאסור לבצוע, ע"כ דילפינן מקרא דאלה המצות דאסור לברך על מצה גזולה.

וראיתי מבעל השפע חיים זצ"ל המקור לאיסור לבצוע ולעשות פשרה, דכתיב צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלקיך נותן לך, ודרשו חז"ל במסכת סנהדרין (דף ל"ב), הלך אחר בית דין יפה עיי"ש, ויש לפרש דהיינו שיהדר לילך אחר בית דין הבקאים לדון דין תורה ולא בפשרה דאסור לבצוע, ובשכר שידונו לאמתה של תורה יזכו לירושת הארץ, ולכן אמר הכתוב ובני דן חושים להודיע מתן שכרן של שבט דן על שהקפידו לדון בדין תורה, כדאיתא במסכת פסחים (דף ד:), ההוא דאמר דוני דיני אמר שמע מינה מדן קאתי דכתיב דן ידן עמו כאחד שבטי ישראל עיי"ש.

ובספר מאיר נתיבים (פרשת וארא) ביאר, דהאי גברא רצה דייקא לדון בדין תורה ולא לעשות פשרה אלא דיקוב הדין את ההר, ולזה אמר שמע מינה מדן קאתי שהרי בשבט דן נאמר דן ידן עמו רצ"ל שהקפידו לדון בדין תורה ולא בפשרה עיי"ש, ומפני כך זכו להיות מרובים באוכלסין, וע"י כך נתרבה נחלתם בארץ כדכתיב לרב תרבה נחלתו, ונתקיים בהם למען תחיה וירשת את הארץ שנתרבה גבולו בירושת הארץ עכ"ד.

ובזה יבואר הסמיכות, אלה המצות אשר צוה ה' את משה וגו', דמכאן ילפינן דאם עשתן כמצוותן הוי מצוה, ולפי"ז אתיא הקרא ובוצע בדרך דאסור לבצוע, ולא דרשינן מקרא דצדק צדק תרדוף דאתיא דמותר לבצוע, משום דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז לא שייך לומר דיש ס' רבוא אותיות דווקא מכוונים לס' רבוא שורשי נשמות, ולפי"ז ליכא ליישב קושיית המין כמש"כ הטיב לבב, ותקשי קושיית המין דח"ו בני"י יבטלו ברובא, ולכן וידבר ה' אל משה וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל, ויהיו עי"ז דבר שבמנין דאפילו באלף לא בטל ודו"ק.

(ה) עוי"ל, דהבאנו מש"כ רשיו"ל דפרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר, למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה, ולמה לא פתח בזו, מפני שהוא גנותן של ישראל עיי"ש.

ובמסכת קידושין (דף ל"ד:) כתבו התוס' (ד"ה הואיל) דהגנות הוא כיון שערלים היו ונמנעו מלעשות הפסח, לכך היו ערלים כיון שלא נשב רוח צפונית מפני שהיו נזופים, ומחמת כן לא היו יכולים למול וכדאיתא במסכת יבמות (דף ע"ב:), וזהו גנותן במה שהיו נזופים שעי"ז נמנעו מלעשות הפסח, והנה ביבמות (שם) פירש"י שהיו נזופים מחמת חטאם בעגל עיי"ש.

ולכאורה היה לבני ישראל אמתלא על חטא העגל כדאיתא במסכת עבודה זרה (דף ד:), לא חטאו ישראל אלא להורות תשובה עיי"ש, ולפי"ז לא היה גנות כיון דמן השמים נסתבב זאת על ידם, אמנם כ"ז יתכן דווקא אי נימא דתשובה מהני על חטא דעבודה זרה, משא"כ אי נימא דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, א"כ לא שייך להמליץ ולומר דנתגלגל אותו מעשה להורות תשובה, דהרי על חטא ע"ז עצמה לא מהני תשובה.

ובספר פרדס יוסף (פרשת שמיי) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטרווצ זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה לע"ז, כיון שכל ענין התשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף ע"ו:), גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכ"ז בשאר עבירות, אבל כשחטא בע"ז ושלח יד בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל מכלל ל"ת שבמקדש, דקיי"ל במסכת זבחים (דף צ"ו:) דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דע"ז עיי"ש.

והא דאמרינן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (שם) דדרשינן הקרא דכל אשר יגע בבשרה יקדש, יקדש להיות כמוה שאם פסולה הוא תפסל ואם כשרה הוא תאכל כחמור שבה, ופריך הגמרא נימא עשה דוחה ל"ת, ומשני רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, כדתניא ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי לייתי עשה (ניתי עשה דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי ל"ת, אלא דאמרינן אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש.

אמנם לקמן (דף ל"ב:) איתא, צדק צדק תרדוף אחד לדין ואחד לפשרה וכו' עיי"ש, ומוכח מזה דרשאין לבצוע, וכתבו המפ' דזה תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דאי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ודרשינן אחד לדין ואחד לפשרה, והשמיענו הכתוב בכפל הלשון דפשרה בכלל צדק, הרי דבוודאי מותר לבצוע, משא"כ אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, לא דרשינן מהא אחד לדין ואחד לפשרה, דאורחיה דקרא לכפול כדמשמע אינשי, ולפי"ז י"ל דצריכין לעשות כפי הדין דייקא ואסור לבצוע.

ואיתא במד"ר (ויקרא ד-ו), א"ר אלעשא, גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה, כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות, אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז עיי"ש, וכתבו המפ' לתרץ, משום דאיתא במסכת כתובות (דף ט"ו:), דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ולא אזלינן בתר רוב, וכל זמן שישראל יושבים וקבועים במקומם, הו"ל דין קבוע דקיי"ל כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ולא צריכין לחוש לטענת המינים דהם רובא דעלמא, עיין בספר ישמח משה (ר"פ שמות), אך כ"ז א"ש בעת שישראל יושבים וקבועים במקומם, אבל בשעת שישראל נידי ממקום קביעותם אז יש מקום שיתעורר טענתם דניזול בתר רובא.

ובספר טיב לבב כתב לבטל טענת אומות העולם, דאיתא במדרש רבה שמות (פרשה ו-א), בשעה שעבר שלמה על לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וגו', עלתה יו"ד שבירבה וקטרגה עליו וכו', תני ר' שמעון בן יוחאי, ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו וכו' הרי שלמה מבקש לעקור יו"ד ממני, אמר ליה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו בטלין ודבר ממך אינו בטל עיי"ש, הרי דאות אחת מן התורה אינה בטלה אפילו באלף, ונודע דכל אחד מישראל יש לו אחיזה באות אחת מהתורה, וידוע מדורשי רשומות שאמרו דתיבת ישראל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה, וא"כ כל אחד מס' רבוא נשמות ישראל הוא כנגד אות אחת מן התורה, ומעתה אין ממש בטענת האומות, כיון דבני ישראל אחוזים הם באותיות התורה אין שייך בהם ביטול עכ"ד.

ובספר שפת אמת לר' ישמעאל הכהן פרשת יתרו (דף מ"ה.) כתב, דאי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם לא שייך לומר דיש ס' רבוא אותיות דווקא מכוונים לס' רבוא שורשי נשמות, דהרי יש תיבות יתירות לחנם כלשון בני אדם, רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם אז שפיר יש לומר דישאל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה עכ"ד.

ובספר דרש משה (דף קס"ה.) הביא מש"כ הגאון מוהר"ר העשיל ז"ל, הטעם דהקב"ה צוה למנות את ישראל, על פי דברי המדרש הנ"ל דגוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה, כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות, אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז וכו' עיי"ש, ולכן משום האי חששא שלא יבוטל ח"ו כלל ישראל בין האומות שהמה הרוב, צוה הקב"ה למנותן כדי שיהיו עי"ז דבר שבמנין, וקיי"ל דבר שבמנין אפילו באלף לא בטל עכ"ד.

ואחר זה יהיה מותר משום סכנה, אבל אי המילה אינו דוחה שבת, כגון בספק נפל, אף שיבוא לכלל חילול אחר כך משום סכנה, מכל מקום אסור לעשות דבר שיבוא לכלל חילול אחר כך, וא"כ קשה מה בכך שהוא מחתך בשר שחוטה, מכל מקום על המציצה חייב משום מפרק תולדה דדש אף בפצעו מת, וכיון שעל כרחך יצטרך למצוץ הדם אחר המילה, אם כן למה ימולו אותו שמא נפל הוא.

ונראה דהיינו טעמא של הסוברים מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליו, משום דקשיא להו איך מהלינן מספיקא שמא נפל הוא ואין צריך מילה, והוא יצטרך לחלל שבת אחר כך במציצת הדם, ומאן דס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב י"ל, דהנה הך דינא אי נימא כיון דאחר כך יהיה סכנה ויצטרך לחלל שבת אי דוחה את השבת, נראה דתליא אי שבת הותרה אצל פקוח נפש או דחויא, דאי נימא דדחויא שבת אצל פקוח נפש, או אין לעשות מתחלה דבר שיגרום שיצטרך לחלל שבת משום סכנה, אמנם אי נימא דשבת הותרה אצל פקוח נפש, אם כן מהיכי תיתי לא יעשה מתחלה דבר כזה, כיון דבעת שיגיע לכלל פקוח נפש היתר גמור הוא, וגורם דבר היתר.

והכסף משנה בהל' שבת (פ"ב ה"א) כתב דדין זה אי שבת הותרה אצל פקוח נפש או דחויא, תלוי בפלוגתא ר' יהודה ור' שמעון במסכת יומא (דף ע"א) אי טומאה הותרה בציבור או דחויא, דר' יהודה ס"ל טומאה הותרה בציבור, ור"ש ס"ל טומאה דחויא בציבור עיי"ש, ואם כן לר' יהודה דס"ל טומאה הותרה בציבור, וה"ה הותרה שבת אצל פקוח נפש לא קשה מידי מימהל היכי מהלינן, כיון דבעת המילה מותר ממה נפשך, ובעת המציצה יהיה היתר גמור בשביל פקוח נפש, ושפיר י"ל דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, אבל לר' שמעון דס"ל טומאה דחויא בציבור, ומעתה ס"ל דשבת דחויא הוא אצל פקוח נפש, וא"כ תקשי מימהל היכי מהלינן, כיון דיצטרך לחלל שבת במציצה, וע"כ לדידיה מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ובמציצה הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ואין בזה איסור תורה ושפיר שרי עכ"ד.

ובזה יבואר סמיכות הכתובים, אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני, היינו שנתנית התורה באה להם בסיבת הר סיני, דהיינו על ידי כפיית ההר, דהכפייה היה רק על קבלת עול תורה ומצוות, שהרי על עיקר הגירות לא היה צריך להכריחם, כיון דכבר היו נידונים כישראל מזמן האבות, וההכרח לזה מדשמרו את השבת, ומינה דס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, ומעתה ס"ל טומאה הותרה בציבור, וה"ה עשה דוחה ל"ת הו"ל בגדר היתר גמור, ולפי"ז אפילו במקום הל"ת אמרינן עשה דוחה ל"ת, ושפיר יש להוכיח משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולא מהני תשובה על חטא דע"ז, ולפי"ז אין להם אמתלא על חטא העגל, ולכן וידבר ה' אל משה וגו' באחד לחדש השני בשנה השנית וגו' ולא פתח במה שנאמרה להם בחדש הראשון בשנה השנית, מפני גנותן של ישראל ודו"ק.

ונודע שיטת הצ"ח במסכת פסחים (דף מ"ט), דהיכא דהל"ת נאמרה במקום העשה תו לא שייך לומר בזה עשה דוחה ל"ת, דרך עשה אחרינא מצי דחי ל"ת, ולא עשה שמתחלה נאמרה הל"ת עליה, אך הגרע"א על המשניות בפסחים (פ"ג אות י"ג) הביא דעת הטו"א דאף בכה"ג אמרינן עשה דוחה ל"ת עיי"ש, ולכאורה זה תליא אי נימא עשה דוחה ל"ת הוה הותרה או דחויא, דאי נימא דהוי דחויא אז י"ל דרך בל"ת סתמא הוי דחויא ולא בל"ת שנאמר במקום העשה דאז י"ל דקפיד קרא ע"ז שלא יקיים העשה בעבירת ל"ת זו, משא"כ אי נימא דהוה הותרה והוי היתר גמור אז י"ל דאף בכה"ג אמרינן עשה דוחה ל"ת.

ובספר קהילות יעקב עמ"ס זבחים (ס' מ"ו אות י"ד), כתב דיש להוכיח כהטו"א דאף בל"ת שנאמרה במקום העשה אמרינן עשה דוחה ל"ת, מהא דפריך הגמ' בעצם שיש בו מוח דנימא דעשה דפסח ידחה הל"ת דשבירת עצם, והלא הל"ת דשבירת עצם נאמר אצל העשה דאכילת פסח, ומ"מ בעי הש"ס לומר דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיי"ש, ועיין בשו"ת בית שערים חאו"ח (ס' קנ"ד).

ובשו"ת בית יצחק חאו"ח (ס' ג"ג אות י"א) כתב, דזה אי עשה דוחה ל"ת הוי דחויא או הותרה, תליא בפלוגתא אי טומאה הותרה בציבור או דחויא הוא, לפימ"ש"כ הרשב"א בתשובה (ס' תרפ"ט הובא בבית יוסף חאו"ח (ס' שכ"ח) דלמ"ד טומאה דחויא בציבור גם לענין חילול שבת בחולה שיש בו סכנה הוי דחויא, דכל הדחיות דמי להדדי, וכ"כ בכסף משנה הל' שבת (פ"ב) עיי"ש, וא"כ ה"נ אי עשה דוחה ל"ת הוי דחויא או הותרה, תליא בהך פלוגתא אי טומאה הותרה או דחויא עיי"ש.

ובספר ישועות יעקב חאו"ח (ס' שט"ז סק"ו) כתב לבאר פלוגתא ר' יהודה ור' שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה, דאיתא במסכת שבת (דף קל"ה), אמר רבן שמעון בן גמליאל, כל ששה שלשים יום באדם אינו נפל, שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה, (מדתלי בהכי שמע מינה עכשיו נתברר שהוא בן קיימא ולא קודם לכן), הא לא שזה (שלשים יום) ספיקא הוא, מימהל היכי מהלינן (שום קטן ביום השמיני בשבת דלמא נפל הוא ולא חוי למול ועושה חבורה שלא לשם מצוה), אמר רב אדא בר אהבה, מלין אותו ממה נפשך, אם חי הוא (אם כלו לו חדשיו) שפיר קא מהיל, ואם לאו מחתך בבשר הוא (שחוטה הוא ולא חבורה היא) עיי"ש.

ולכאורה קשה, דהא איתא במסכת שבת (דף ע"ה), הצד חלזון והפוצעו (דוחקו בידיו שיצא דמו), אינו חייב אלא אחת (משום צידה אבל אפציעה ליכא חיוב), ופריך הגמ', וליחייב נמי משום נטילת נשמה, אמר ר' יוחנן, שפצעו מת עיי"ש, מבואר מזה, דאף כשפוצעו מת באופן דאינו חייב משום נטילת נשמה, מכל מקום חייב משום מפרק על הוצאת הדם, וידוע מש"כ הרז"ה במסכת שבת (דף ק"ל), דהיכי דנצטרך לחלל שבת במכשירין אחר המילה, כגון שאין לו מים חמין לרחיצת המילה אין למולו, והרמב"ן חולק עליו וס"ל דאז ידחה פקוח נפש את השבת, ונראה דדוקא במילה דדוחה שבת, אם כן מותר למולו כעת,

לא ישא פנים, עושה תשובה נושא לו פנים, יכול לכל, תלמוד לומר אליך ולא לאומה מעכו"ם עיי"ש, וכתבו המפ' (עין בבני יששכר לשבת אות מ"ט) הטעם דלכ"ל לא מהני תשובה, דלכאורה קשה האין מהני תשובה, הלא הקב"ה הוא מלך, וקיי"ל במסכת קידושין (דף ל"ב:) דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, אך כיון דבני ישראל נקראו בנים למקום, ואב שמחל על כבודו מחול, ולכן מהני תשובה רק לבני ישראל דנקראים בנים למקום והקב"ה הוא אבינו, משא"כ העכו"ם שהם קרוים עבדים והקב"ה נקרא גבם מלך לא מהני תשובה עכ"ד.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ז), בנים אתם לה' אלקיכם, בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוין בנים, אין אתם נוהגין מנהג בנים אין אתם קרוין בנים דברי ר' יהודה, ר' מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרוים בנים שנאמר בנים סכלים המה, ואומר בנים לא אמון בס, ואומר זרע מרעים בנים משחיתים, ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א-ל חי, מאי ואומר וכו', וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמיקרו בנים, כי פלחו לעבודת כוכבים לא מיקרו בנים, ת"ש ואומר זרע מרעים בנים משחיתים (דהיינו עבודה זרה כדכתיב פן תשחיתון ועשיתם פסל), וכי תימא בנים משחיתים הוא דמיקרו בני מעלייא לא מיקרו (עוד לעולם), ת"ש ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א-ל חי (הרי דהרי מקרו בני א-ל חי ע"י תשובה) עיי"ש, ולפי"ז דלר"מ דס"ל דאף בעו"ז קרוין בנים מעלייא, ולדידיה שפיר מהני תשובה אף על חטא דע"ז.

וכתב השפע חיים זצ"ל דפלוגתא ר"מ ור"י תליא בפירוש הכתוב דעו כי ה' הוא האלקים הוא עשנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו (תהלים פרק ק"א), דהכתיב הוא ול"א אנחנו עמו באלף, והקרי הוא ולו אנחנו עמו בוי"ו, ולפי הקרי יש לפרש דדייקא כאשר דעו כי ה' הוא האלקים שמאמינים בקודשא בריך הוא אז ולו אנחנו עמו, משא"כ אי פלחו לצלמא אינם בכלל עמו דאין קרוין בנים, משא"כ אי אזלינן בתר המסורת, יש לפרש דעו כי ה' הוא האלקים, ולא, כלומר אפילו אם ח"ו לא ידעו את השם ויטעו אחרי אלהי נכר הארץ מ"מ אנחנו עמו וצאן מרעיתו דבין כך ובין כך נחשבים בנים למקום, ועז"א במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם דרמו על מה דכתיב ולא אנחנו עמו, והיינו דגם כאשר ייאמר להם לא באלף אפי"ה יאמר להם בני א-ל חי, ומינה מוכיח דגם כאשר יחטאו בע"ז ויהיו בבחינת לא עמי אתם אפי"ה יועיל להם תשובה ויאמר להם בני א-ל חי. ולכן ר"מ לשיטתו דס"ל במסכת כריתות (דף י"ט) יש אם למסורת, ס"ל דאפילו כשאין עושין רצונו של מקום ופלחי לצלמא נקראים בנים עכ"ד השפע חיים זצ"ל, מבואר מזה דלמ"ד יש אם למסורת מהני תשובה אף על חטא דע"ז.

ובזה א"ש הסמיכות, אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל, שיהיה ע"י שליח כדי שלא לעבור על כל תלין, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולפי"ז ס"ל יש אם למקרא, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, ולפי"ז אין להם אמתלא על חטא העגל, ולכן וידבר ה' אל משה וגו' באחד לחדש השני בשנה השנית וגו' ולא פתח במה שנאמרה להם בחדש הראשון בשנה השנית, מפני גנותן של ישראל ודו"ק.

ו) עוי"ל בסמיכות הפרשיות, עפימש"כ בספר כרם חמד (בפרשתן) לבאר מה דכתיב אלה המצות אשר צוה ה' את משה וגו', עפימש"כ בספר חנוכת התורה (פרשת בשלח), דלכאורה צ"ב שיטת ר' יעקב במסכת קידושין (דף ל"ט:), דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, הרי הקב"ה מקיים מצות התורה, וכיון דהזהירה התורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר ביומו תתן שכרו, א"כ לכאורה אסור לעכב שכר המצוות לעוה"ב דאית ביה משום לא תלין, ותי' לפי"מ דקיי"ל בשו"ע חו"מ (סי' של"ט ס"ז), האומר לחבירו צא ושכור לי פועלים שניהם אין עוברים משום כל תלין, זה לפי שלא שכרן וזה לפי שאין פעולתו אצלו, ולכן כיון דהתורה נמסרה לישראל על ידי משה דהיה שליח, ממילא דלא שייך בה משום לא תלין ושפיר אמרינן דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וזה שסיים הכתוב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל, דכיון דהמצוות ניתנו ע"י מרע"ה שהיה שליח, לכן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד.

ולכאורה יש להביא ראיה דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, דאיתא במסכת שבת (דף ק"ט:), בעא מיניה רבי מר' ישמעאל ברבי יוסי, עשירים שבארץ ישראל במה הן זוכין (לעושר גדול כזה), א"ל בשביל שמעשרין שנאמר עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עיי"ש, וכן איתא במסכת תענית (דף ח:), ואמר ר' יוחנן, מאי דכתיב עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר וכו' עיי"ש, חזינן דבשביל מצות מעשר איכא שכר דעשירות בהאי עלמא. אמנם י"ל דזה תליא אי ס"ל יש אם למקרא או יש אם למסורת, דאיתא במסכת אבות (פ"ג משנה י"ג), מסורת סייג לתורה מעשרות סייג לעושר עיי"ש, וכתב בספר לחמי תורה לפרש, עפי"ד חז"ל הנ"ל דדרשינן עשר בשביל שתתעשר, דזה יתכן רק אי ס"ל יש אם למסורת, דאי ס"ל יש אם למקרא וקרינן תעשר בשין שמאלית, לא שייך הך דרשה בשביל שתתעשר דהיינו בשין ימנית, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת אז שפיר יש לדרוש כנ"ל כיון דבגוף התורה לא הוזכר נקודות, וזהו שאמרו מסורת סייג לתורה דיש אם למסורת, וממילא מעשרות סייג לעושר עיי"ש.

והבאנו מש"כ רשיו"ל דלכן לא פתח בזו, מפני שהוא גנותן של ישראל עיי"ש, ובקידושין (דף ל"ז:) כתבו התוס' (ר"ה הווא"ל), דהגנות הוא כיון שערלים היו ונמנעו מלעשות הפסח, לכן היו ערלים כיון שלא נשב רוח צפונית מפני שהיו נזופים, ומחמת כן לא היו יכולים למול וכדאיתא במסכת יבמות (דף ע"ב:), וזהו גנותן במה שהיו נזופים שע"ז נמנעו מלעשות הפסח, וביבמות (ספ) פירש"י שהיו נזופים מחמת חטאם בעגל עיי"ש.

ולכאורה היה להם לישראל אמתלא על חטאם, לפי"מ דאיתא במסכת ע"ז (דף ע"ד), לא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה עיי"ש, ולפי"ז אין שום חטא בעשיית העגל, אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דלכן חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אין להם אמתלא לומר דלכן חטאו כדי להורות תשובה, דהא על חטא דע"ז לא מהני תשובה. ובהואיל משה (שנת תשי"ז אות י"ט) כתבנו דזה אי מהני תשובה על חטא דע"ז תליא בפלוגתא ר"מ ור"י, דאיתא במדרש תנחומא פרשת האזינו (ס' ד) ישא ה' פניו אליך, וכתוב אחד אומר אשר

וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקרבתם אש זרה לפני ה' במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם: ואיתא במסכת יבמות (ס"ד.) דמי שאינו עוסק בפו"ר חייב מיתה, שנאמר גבי נדב ואביהוא ובנים לא היו להם, הא היו להם בנים לא מתו עיי"ש, מבואר שנענשו בשביל חטא שלא קיימו פו"ר.

ובספר אור תורה פרשת לך (אות נ"א) הקשה, דבפרשת שמיני (פרשה י"ב) עה"פ וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים, פירש"י הנותרים מן המיתה, מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל, הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמירו, ואין השמדה אלא כילוי בנים, שנאמר ואשמיד פרו ממעל, ותפלתו של משה בטלה מחצה, שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא עכ"ד, מבואר מזה שסיבת מיתת נדב ואביהוא היתה בשביל חטא העגל עכ"ק.

והנבס"ד, דבספר כרם שלמה (פרשת אהרן) כתב, דלכן לא נשאו נשים, דס"ל תלמוד גדול ממעשה, וכמו דמצינו בכן עוזי שאמר נפשי חשקה בתורה ולא נשא אשה עיי"ש. והבאנו מה שהקשה בספר חנוכת התורה (פרשת בשלח), דלכאורה צ"ב שיטת ר' יעקב במסכת קידושין (דף ל"ט.), דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, הרי הקב"ה מקיים מצות התורה, וכיון דהזהירה התורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר ביומו תתן שכרו, א"כ לכאורה אסור לעכב שכר המצוות לעוה"ב דאית ביה משום לא תלין עכ"ק.

ובספר תולעת השני (דף קס"ד.) כתב לתרץ, דלאו דבל תלין לא שייך לגבי קיום המצות, מפני שאין אדם בעולם שיוכל לגמור כל מלאכת ה', כמש"כ בקרית ספר מהמבי"ט (הקדמה פ"ו), שהאריך לחקור בענין חיוב התרי"ג מצות שנראה שאפשר לאיש אחד לקיים כל מצות עשה ול"ת, וזה אינו, כי אם נחפש המצוות אחת לאחת למצוא חשבון, נמצא כמה מצות שאינם על כל איש ואיש אלא על הציבור, וכמה מצות שהם חובה אם יעשה פעולה פלוני או ימצאהו דבר פלוני וכו', ולעולם א"א שיקיים כל רמ"ח מצות עשה, ואפילו הוא מלך או כהן שנתוספו בהן הרבה מצות וכו' עיי"ש, ודין שלנו לגבי קודשא בריך הוא הלא הוא כמי שקיבל מלאכה בקבלנות שאין לו שכר אלא כשגמר כל מלאכתו, דהרי שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, ולכן כשנגמור לקיים כל התורה אז מגיע לנו שכר, וכיון שזה אי אפשר ממילא דליכא שום תביעה לקבלת שכר עיי"ש.

אך בספר מתת יה (פ' בהעלותך) כתב ליישב קושית המפ' דאיך אפשר לאדם אחד לקיים כל התרי"ג מצות, די"ל דכמו שאמרו חז"ל במנחות (ק"ג.), אמר ר' יצחק, מאי דכתיב זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם, כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם עיי"ש, א"כ כמו כן יש לומר דע"י עסק לימוד התורה יוכל לקיים כל התרי"ג מצוות.

אך כתב דזה תלוי אי מעשה גדול מתלמוד או תלמוד גדול ממעשה, דאי ס"ל תלמוד גדול ממעשה שפיר יכול לקיים כל התרי"ג מצוות ע"י לימוד, משא"כ אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד

אז צריך לקיים המצוות בפועל ממש עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל תלמוד גדול ממעשה, ויש לקיים כל התרי"ג מצוות על ידי לימוד התורה, א"כ שפיר איכא תביעה לקבלת שכר, וי"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל תלמוד גדול ממעשה, ואז יש לקיים כל התרי"ג מצוות ע"י לימוד, אז י"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, אך אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד, ולפי"ז צריכין לקיים המצוות בפועל, אז שפיר י"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא.

ולכאורה יש להם אמתלא על אותו מעשה, לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח.) ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (שאם יזמינס לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס) עיי"ש, ולפי"ז יש להם אמתלא על אותו מעשה שלא ייחשב להם לחטא, ואע"ג דע"ז הוא בכלל שבע מצוות שנצטוו ב"נ, מ"מ כיון דלא חטאו רק בשיתוף כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג.) אלמלא וי"ו שבהעלוק וכו', ולכמה שיטות לא נצטוו ב"נ על השיתוף, ולפי"ז לא נחשב להם לחטא עכ"ק.

אך כבר הקשו המפ' בהא דאמרינן מודעא רבה לאורייתא, דהרי אעפ"י דקבלת התורה היתה באונס, מ"מ הלא קיי"ל תליוהו וזבין זבינא, וא"כ מה בכך שהיתה ע"י כפיית ההר, והלא השי"ת משלם שכר טוב לעושי רצונו, וא"כ הו"ל בכלל תליוהו וזבין דזביניה זביני. אך י"ל לפימש"כ המשנה למלך בהל' מכירה (פ"י-ה"א) לפרש מש"כ הרמב"ם דמי שאנסוהו עד שמכר ולקח את דמי המקח, אפילו תליוהו עד שמכר, ממכרו ממכר בין במטלטלין בין בקרקעות שמפני אונסו גמר ומקנה, וכתב המשל"מ דכוונתו במש"כ ולקח דמי המקח, דהוא לאפוקי משיטת הראשונים דס"ל דלא בעינן שיתן הדמים בשעת מכירה אלא סגי שיתן שטר וכדומה, דס"ל להרמב"ם דבעינן שיתן הדמים בשעת מכירה, ואי לא נתן הדמים לא הוי מכירה עיי"ש, ולפי"ז כיון דלא ניתן שכר המצוות מיד משו"ה לא היה שייך בקבלת התורה הא דתליוהו וזבין.

ועיין בספר רצוף אהבה למהר"ש אלגאזי שבת (דף פ"ח) שדן בזה, והביא מש"כ המהרי"ק דתליוהו וזבין ל"ש אלא היכא כשנותן מעות מיד אז אמרינן דאגב אונסא וזווי גמר ומקני, אבל מתן שכרן של מצות דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ל"ה זבינא כשהוא באונס עיי"ש ושפיר י"ל דאיכא טענת אונס, ועיין בשו"ת בית אפרים בהקדמה (ד"ה אך).

ולפי"ז א"ש, דבלא עשיית העגל היה התנצלות לנדב ואביהוא שלא נשאו נשים, דס"ל תלמוד גדול ממעשה, אך ממה שעשו העגל דס"ל דאיכא טענת מודעא, דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ול"ה זבינא כשהוא באונס, ומעתה ס"ל מעשה גדול מתלמוד, ומעתה היה להם חטא על מה שלא נשאו נשים ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com